

PREDKRŠČANSKE PRVINE V BELOKRANJSKI LJUDSKI PESMI O SV. JURIJU (ŠTREKLJEVA PESEM ŠT. 629 IZ ADLEŠIČEV)¹

MAJDA HRŽENJAK

Pedagoški inštitut
Gerbičeva 62
SLO 61 000Ljubljana

UDK 398.29

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 15. 10. 1998.

Usporedba narodne pjesme (zapisane god. 1887. u Beloj Krajini, Slovenija) s avtorskom pjesmom fra Frane Radmana iz 1762. god. otkriva niz istovjetnih elemenata. Belokranjska pjesma, iako predstavlja ponarodnjelu verziju Radmanove, sadrži više starijih mitskih i poganskih motiva od potonje, što ukazuje na djelovanje substratne predaje.

I. PREDMET IN CILJ ANALIZE

V pričujočem tekstu se ukvarjam z analizo belokranjske pesmi iz Adlešičov *Sveti Jurij ubije zmaja in reši kraljevo hčer*, med drugim objavljeno tudi v Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmih*. Štrekljev pripis k pesmi nas je napeljal k primerjavi s pesmijo fra. Frana Radmana *Pisma od Bosne i svetoga Jurja* iz pesmarice fra. Andrije Kačića Miošiča *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Pesmi presenečata po medsebojni podobnosti. Belokranjska varianta je sicer tipična ljudska pesem; je kratka, jedrnata in preprosta, nemogoče je definirati čas nastanka in avtorja. Hrvaška varianta pa je avtorska pesem, za katere snov je pesnik vzel krščanski motiv Svetega Jurija. V obeh pesmih so očitni mitski, poganski in krščanski elementi, zato bo analiza imela več ravni.

V prvem delu analize bom prikazala zgodovino pojavljanja obeh pesmi in njunega motiva v pisnih virih. S primerjavo obeh pesmi pa bom poskušala odkriti njun medsebojni odnos, morebitne povezanosti in odvisnosti.

V nadaljevanju se bom osredotočila na identifikacijo razpoznavnih krščanskih elementov v obeh pesmih. Kot je znano, se je krščanska kultura v pogansko infiltrirala na več načinov: z uničevanjem poganske kulture, z zabrisovanjem, torej s postavljanjem krščanskih tem, praks, spomenikov in oseb čez poganske predhodnike ter s tem skrivanje, prekrivanje in odpravljanje poganske kulture ter s popačenjem, ki pomeni temeljito spremembo prvotnega pomena (Le Goff 1986:252, 253). Jarylo ali Jurij, ki je bil pomemben praslovanski mitski lik s koreninami v indoevropskem božanstvu vegetacije in je kot tak še danes prisoten v ljudskih običajih, je interferiral s krščanskim

¹ Članek je nastal v okviru seminarja o primerjalni mitologiji na podiplomskem študiju sociologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani pri prof. dr. Vitimiru Belaju.

svetnikom Georgiusom. Prav njegova legenda nam bo, poleg poznavanja nekaterih arhaičnih struktur, pomagala pri odkrivanju krščanskih elementov v analiziranih pesmicah.

Ker je med Slovane pismenost prineslo krščanstvo v 9. stol., poganske literature ni. Mitski in poganski motivi se pojavljajo v legendah, epih, pripovedkah in pesmih v krščanski preobleki ali kot deli pesmi, katerih pomen ni poznan, zato jih je potrebno rekonstruirati. Pričujoči pesmi, predvsem pa belokranjska, sta bogati z motivi, ki jih ne moremo interpretirati v kontekstu krščanstva. Zato bom v nadaljevanju analize primerjala obe pesmi s Katičičevo in Belajevo rekonstrukcijo fragmentov praslovanskega mita o bogu plodnosti. Omenjena avtorja rekonstruirata praslovanski mit na podlagi frazeološke strukturiranosti folklornih tekstov in v njih vsebovanih arhaičnih elementov. V tem delu analize se bom torej osredotočila na iskanje praslovanskih poganskih mitskih elementov v omenjenih pesmih.

Rezultat pričujoče analize se bo pokazal v nekaj ambivalentnih simbolih, ki jih vsebujeta slovenska in hrvaška pesem o svetem Juriju. Ambivalentnost teh simbolov bo v tem, da bodo vsebovali poganski, mitski, pozabljen pomen in hkrati njegovo krščansko variacijo.

II. HISTORIAT BELOKRANJSKE IN RADMANOVE PESMI O SVETEM JURIJU TER NJUN MEDSEBOJNI ODNOS

Legenda o pobožnem vitezu, konjeniku sv. Juriju, ki je ubil zmaja in rešil kraljevo hčer pred njim, je v literarni obliki nastala v 11. stol. in je, med drugim, vključena tudi v znamenito, v latinščini pisano zbirko hagiografij Jakoba de Voragine *Legenda aurea sive historia Lombardica* iz 13. st. Legenda je bila poznana tako na vzhodu kot na zahodu. (Bošković-Stulli 1978:81)

Legenda o svetem Juriju je bila prisotna tudi v srednjeveškem hrvaškem glagoljskem pesništvu. Ohranjena je z naslovom *Pisan Svetago Jurj* v rokopisu skupaj s še devetimi pesmimi v prvi hrvaški pesniški zbirki, ki je del glagolskega kodeksa iz leta 1380, poznanega kot *Pariški kodeks* oz. *Code slave no.11* pariške Nacionalne knjižnice. (Hercigonja 1975:170)

Literarni zgodovinarji predvidevajo, da je bila pesem, predno je bila zapisana, že prisotna v ustnem izročilu. Sicer pa so junaške epske pesmi o junaku, ki, tako kot Jurij, reši kraljevo hčer pred zmajem ali kako drugo pošastjo, globoko zakoreninjene v ustni poeziji balkanskega prostora. Komunikativni ljudski karakter srednjeveške književnosti je povzročil veliko odmevov v ustnem izročilu. Zato je začetni izvor pogosto težko prepoznati. Nabožna intenca se je ali preobrazila ali je izginila.

Slovensko varianto pesmi o Juriju in zmaju je zasledil župnik Adlešičke fare v Beli Krajini Ivan Šaše Ljubljana Narekovala mu jo je Marija Skube iz Adlešič leta 1887, objavil pa jo je istega leta v *Slovanu* VI. Šašelj je pesmico naslovil *Sv. Jurij ubije zmaja in reši kraljevo hčer* in jo je objavil tudi v *Bisernicah* leta 1906. Štrekelj je pesem povzel iz Slovana in jo uvrstil v prvi del svoje zbirke *Slovenske narodne pesmi*.

Štrekljev pripis k pesmi se glasi: "Pesem podobne vsebine, kakoršna je sprednja št. 629, je zapisal že starec Milovan; primeri zadnjo pesem zbirke Razgovor ugodni naroda slovinskoga." (Štrekelj 1895:593). Zadnje pesmi iz Kačičeve pesmarice Razgovor ugodni naroda slovinskog sicer ni napisal "starec Milovan", s katerim je Štrekelj mislil na fra. Andrijo Kačiča-Miošiča, temveč fra. Frane Radman.

Fra. Frane Radman², ki se je zgledoval po priljubljenem hrvaškem pesniku fra. Andriju Kačiču Miošiču, je v pesmi *Pisma od Bosne i svetoga Jurja* prevzel temo legende in krščansko vsebino mnogo bolj poudaril kot pa je bila poudarjena v srednjeveški *Pisan Svetago Jurja*. Svojo verzijo pesmi je objavil leta v Benetkah leta 1762 v knjižici z naslovom *Život sv. Jurja*. Pesem je napisana za preprosto ljudstvo, Jurijevo junaštvo in pripadnost krščanski veri pa sta v njej močno poudarjena. Zanimivo bi bilo spremljati zgodovino Radmanove pesmi, ki bi mogoče pokazala na eventuelne genetske vezi med njo in srednjeveško *Legendo aureo* oziroma *Pisan Svetago Jurja*, vendar je ta tema že izven obsega pričujočega članka.

Radmanovo pesem je leta 1801 fra. Ante Puharić uvrstil v četrto, posthumno izdajo Kačičeve pesmarice *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (Belaj 1998:171).

Primerjava obeh pesmi - poudarjeno tiskane vrstice kažejo na istovetnost ali vsaj izredno podobnost vrstic v obeh pesmih - nam pokaže naslednje:

Radmanova Belokranjska:

**Veseli se, Bosno, zemljo ravna,
Kojano si na glasu od davna!**

**Eto tebi lipo pramaliče,
S pramaličem Jurjev danak side,
Koga slaviš odkad si postala
I krščansku viru zapoznala:
Tebi nosi ugodne darove,
Tihe rose, zelene dubrave.
Žarko će te sunce ogrijati,
Po planinam snizi okopniti:
Procvast će ti cviće po poljanam,
U bostanu ružica rumena.
Prolitnje će ptice doletiti,
Po zelenoj gori propivati:**

Štrekelj, št.629:

**Veseli se, zemlja Bosna ravna,
Koja jesi na glasu od davna
Vsu krščansku vjeru razpoznala.
Eto tebi lipo premaliče,
Premaliče, dan te Jurjev išče.**

**Kaj će tebi Jurjev dan donesti?
Tihe rose, dubrave zelene;**

**U planini snegi prekopnijo,
I po šipku rožice procviču.**

² Rojen leta 1722. v Donjem Muću, je stopil 1744. v frančiškanski red. Deloval je med drugim tudi v Živogošću in Makarski, kjer je v bližini (v Zaostrogu) živel Kačić (ki je umrl 1760). Radman je umrl v Makarski 1789.

I još će ti veća radost biti,
Kuju će ti Jurjev dan doniti.
Raduje se sva zemlja slovinska,
Kojano je majka od junakâ,
Jere Jurja vojevodu štuje,
Kojino je iz Kapadocije.
Buduć' Jure roda viteškoga,
On pogubi zmaja ognjenoga
U Libiji kod Širene grada,
Grad izbavi od velika jada.
Tu duboko jezero bijaše,
Zmaj nemili u njem pribivaše,
Ter junake ždere oružane
I još dobre konje osedlane.
Strahovita ta aždaja biše,
Iz jezera glavu podizашe:
Strahovito pram gradu zviždaše,
Svemu gradu straha zadavaše.
Od strahote i nevolje ove
Grad joj daje mita i darove:
Na dan ovcu i mladu divojku,
Ne gledajuć ucviljenu majku.
A kada joj mita ne davaše,
Aždaja ga sama uzimaše,
Jer skakaše gradu na bedeme,
Čini padat mrtve na stotine.
Vas se Širen redom obredio,
Pak je redak kralja dohodio,
Da on dade ćercu jedinicu,
Ka imaše biti za kraljicu.
Da t' je, brate, bilo poslušati,
Širenskoga kralja pogledati,
Kako cvili i suze proлива,
Kako ćercu žali i cjeliva:
"Ajme meni, draga ćerce moja!
Kud mi ode lipa mladost tvoja?
Ajme, ćerce, sve ufanje moje?
Kuda će mi bilo lice tvoje?
Kad te, ćerce, mišljah okruniti
I na misto moje ostaviti,

Zmaje leži u tomutni jezери,

Iz jezери glavo podiguje,
Proti grada milo rozijuje,
Proti grada kralja širinskoga.

Kralje nema sina nijednega,
Samo jedno čerčico jedino,
More je dat' zmaju za deseto.
Kad je šalje u 'no polje ravno:
"Aj me meni! dete moje drago

Kamo oče belo lice tvoje,
Kamo, čedo, bele ruke tvoje?"

Onda mi te valja izgubiti
I za tobom suze prolivati.
Kako ću te, ćerce, prigoriti,
Komu li ću krunu ostaviti?
Ah, prokleta aždajo nemila,
Teško ti si mene ucvilila!”
Kada se je kralju naplakao,
Lipo svoju ćercu obukao:
Svu u biser i drago kamenje,
Kako da je za kralja udaje.
Pak iz dvora ćercu izvodio,
Suze roneć ćerci govorio:
“Hodi s Bogom, drago dite moje,
Eto vrime od udaje tvoje!
Moli, ćerce, Akarona boga,
Akarona pomoćnika tvoga,
Ne bi li ti u pomoći bio,
Od nemila zmaja izbavio!
Eto sam te lipo zaodio,
Tvoje ruho na te postavio:
Prsten, zlato i kamenje drago,
U komu je nebrojeno blago.
Al’ bih, ćerce, za te prigorio,
Sve kraljevstvo moje poklonio,
Kada bih te moga otkupiti,
Od nemila zmaja izbaviti.
Vodi sobom širensku gospodu,
Neka tebi za divere budu:
Za jendžije širenske gospoje,
Nek te prate, drago dite moje!”
Ode jadna ćerca priko grada,
I oko nje širenska gospoda:
Vas je Širen na plač probudila,
Ter svak cvili od velika mila.
Priliva se svila na divojci,
Vijaju se zlatni burundžuci,
Svitli joj se devet prstenova,
Svaki valja po devet gradova;

Šetala se po ‘nem polju ravnem
I za sobom jagnješče peljala.

A na pasu od zlata suhoga
Dragi kamen jedan do drugoga:
Na vratu joj dva svitla đerdana
Od bisera iz istočnih strana.
Na čelu joj alem-kamen staše,
Koji kako žarko sunce sjaše,
Tere ne da na se ni gledati,
Nit' se može cinom prociniti.
Divojka je i od sebe lipa,
Mlađana je i visoka kipa.
Kud se godir ona okretaše,
Na sve strane svitlost udaraše.
U ruci joj cvitak od liljana,
A uz ljiljan kita vesliđena
Za zlamenje, da je dijevojka,
Dijevojka, žalostna joj majka!
Priko grada cvileć putovaše,
Koga srita, svakog' pozdravljaše,
A po svakom starca babu svoga,
Babu svoga, kralja širenskoga.
Da bi srce od kamena bilo,
Od mila bi suzami prolilo;
Al' nemili zmaje ne hajaše,
Nego mito od grada htijaše.
Kad zelenom jezeru dođoše,
Tu se skupa grozno naplakaše,
Pak divojku cvileć ostaviše,
A gospoda natrag pobigoše.
Al' koji je stvorio nebesa,
Hoti svoja ukazat čudesa
Po svom slugi Jurju vojevodi,
Koji s Bogom posve vrime hodi.
Bog učini, da tuda izade
I da plačnu dijevojku nađe;
Božju joj je pomoć nazivao:
"Božja pomoć, gizdava divojko!"
Al' divojka suzama obara,
Podviv ruke, Jurju odgovara:

Sestal je je svečeni Juraje.

Još ji veli svečeni Juraje:

"Kaj se plačeš, lijepa devojka?"

“Biž’, delijo, glavom bez obzira!
Nije nami ovdi razgovora!
Sad će izać zmaja od proždora
Iz onoga zelenog jezera,
Ter će sa mnomo proždriti i tebe:
Biži, jadan, ter sahrani sebe!”
Al’ joj veli vojevoda Juko:
“Muč’, ne boj se, gizdava divojko!
Hoćeš poznat Boga velikoga,
A ostavit Akarona tvoga?
**Hoćeš moju viru virovati
I mojim se krstom prikrstiti,
Ja ću toga zmaja pogubiti,
I od njega tebe izbaviti.”**
Kad divojka riči razumila,
Svetom Juri tiho besidila:
“Kad su tebi to dala nebesa,
Da moš’ taka činiti čudesa,
Da ćeš ljuta zmaja pogubiti
I od njega mene izbaviti,
Ja ću tvoju viru virovati
I tvojim se krstom prikrstiti.
Ostaviću Akarona moga,
A poznaću Boga velikoga:
A tebe ću lipo darovati,
Ruho moje sve ću tebi dati.”
Još divojka riči ne izusti,
Zmaj nemili jezero zamuti:
Strahovito iz jezera zvižđe,
U naglosti ter k divojci iđe,
A pram njemu Jure vojevoda,
Ne uzmičuć junačkoga hoda,
Na zelenu konju dobru svomu,
Puštajući srebrne dizdume.
Pak poviknu: “Isus i Marijo!”
Bojnim kopljem zmaja udario,
Pak je svilen pojas otpasao,
Oko vrata tu zmaja svezao.

“Ne pitaj me, neznani delija!
Moram čekat’ zmaja vodenoga,
Ja ću biti njemu za deseto.”

“Nisem ti ja neznani delija,
Neg’ ja jesem svečeni Juraje.
**Češ se mojim krstom pokrstiti,
Hoćeš moga Boga vjerovati,
Ja ću tebe zmaju otimati.**

Sedi doli u zeleno travo,
Češ ti meni drobno poiskati;
Ako bi ja junak pozaspaval
Kad se bude jezera mutila,
Zbudi mene, lijepa devojka!”
Sela dole u zeleno travo,
Ona mu je drobno poiskala.
Pozaspal je svečeni Juraje.
Kad se začne jezera mutiti,
Splakala se lijepa devojka,
Pala suza na lice Jureče.
Onda se je sprobudil junače,
Sedel je na svog konjička.
Zmaj je zašel iz vode tomutne,

Prevrgel ga svom mečem zelenim,
Konju ga je na rep navezao,

Pojas daje gizdavo divojci,
Ljuta zmaja da vodi u ruci
Priko svega grada bijeloga,
Čak do dvora **kralja širenskoga.**
Zmaja vodi gizdava divojka,
Za njom ide na konjicu Juko:
Ranjen zmaje zvižđe strahovito,
Jure viče tanko, glasovito:
"Pokrsti se, kralju od Širene,
I ostavi bogove himbene:
Poznaj kripost Boga velikoga
I privaru Akarona tvoga!
Plači grihe i čini pokoru,
Da ne padeš u nevolju goru:
Jer su tako hotila nebesa,
Da ti vidiš ovaka čudesa,
Jeda bi se grija ostavio
I pravom se Bogu poklonio,
Koji svakog na pokoru čeka,
Kakono je po proroku reka."
Kad je kralju riči razumio,
I jedinu ćercu upazio,
Ćercu svoju grli i cjeliva,
Grihe plače i suze proliva.
Pak se krsti nasrid bila grada,
I s njim vojske dvadeset hiljada:
Sve se krsti, što u gradu biše
I pravom se bogu pokloniše.
Tad Jure sablju povadio,
Ljutu zmaju glavu odsikao:
Kralj ga vodi u svoje dvorove,
Da mu dade velike darove.
Kad je Jure u dvorovim bio,
Kralj širenski njemu govorio:
"Vidim, Jure, tvoje hrabrenosti
I da imaš nebeske kriposti.
Evo tebi kolajna od zlata,
Što junaci nose oko vrata,

Nesel ga je **kralju širinskemu**

Kada dojde h kralju širinskemu:
"Ovo si mi kralje širinskemu"

Evo tvoga boga vodenoga,
Eto tebi čerčica edina."

**I evo ti prsten s ruke moje,
Pristojan je te desnice tvoje.
I evo ti pò kraljevstva moga,
Mala plaća dostojanstva tvoga:
Evo tebi draga ćerca moja,
Neka bude zaručnica tvoja!”**
Ali dara Jure ne htijaše,
Nego kralju tiho besidaše:
“**Neću tvoga dara nijednoga,**
Veće hvali Boga velikoga,
Koji te je od zla uklonio
I paklenog zmaja izbavio:
I obori sve idole stare,
Tere gradi crkve i otare;
A ja idem od mista do mista
Pripovidat viru Isukrsta.”
Paka Jure u Persiju ode,
Tere mnoge obrati narode!
I obrati gospoju kraljicu,
Aleksandru, rimsku cesaricu,
I dano mu biše od nebesa
Dila činit velikih čudesa.
Pak podnese mukâ vele dosta,
I krv proli za svog Isukrsta.
Sveti Jure, na tvoje poštenje,
Isprosi nam od Boga proštenje!

(po: Kačić 1983)

“**Eto tebi beli gradi moji,**
Pristajaše. da se po njih šečeš!
Eto tebi moj prstenak zlati,
Pristajaše na desnico tvojo!
Eto tebi čerčica edina,
Pristajaše, da jo budeš ljubil!”

“**Al’ ja neću tega nijednega,**
Neg’ sakupi dosta duhovnikov,
Da mašuju maše za sve duše.”

Iz prikazane primerjave obeh pesmi lahko sklepamo, da je belokranjska narodna pesem močno skrčena ponarodela verzija Radmanove pesmi. Na ta sklep nas navajata tudi prva vrstica pesmi “Veseli se Bosno, zemljo ravna,” in seveda že omenjeni Štrekljev pripis. Paradoks je seveda v tem, da slovenska verzija, ki potemtakem izvira iz avtorske pesmi z izrazito krščanskim motivom in je mlajša po nastanku, vsebuje - kot bomo videli - številne starejše mitske in poganske elemente, vsekakor več kot Radmanova pesem.

III. KRŠČANSKI ELEMENTI V BELOKRANJSKI IN RADMANOVI PESMI O SVETEM JURIJU, KI UBIJE ZMAJA IN REŠI KRALJEVO HČER

Krščanske legende pravijo, da se je sveti Georgius ali, kasneje, Jurij rodil v Kapadokiji koncem 3. stoletja. Starša, oče Geroncij in mati Polikronija, sta bila oba dobra kristjana. Sin si je izbral vojaški poklic in hitro napredoval v službi pri rimskem cesarju Dioklecijanu. Obenem pa je rasla tudi njegova vera. Ko se je začelo preganjanje kristjanov je razdal premoženje med reveže in se sam prijavil na dvoru v Nikomediji kot kristjan. Začelo se je vsestransko in dolgotrajno mučenje, ki ga je junaško prenesel. S svojo izpovedjo in zaupanjem v Kristusovo zmago nad trpljenjem je spreobrnil mnogo ljudi. Nazadnje je bil obglavljen. Njegovo telo je dal pozneje cesar Konstantin prenesti v Lyddo in dal sezidati njemu v čast lepo baziliko (Svetniki III). Čeprav je že papež Gelazij zavrgel leta 496 Jurijev življenjepis kot apokrifin, še danes sveti Jurij skorajda nima vrstnika med svetniki, ki bi ga častile tolikšne množice. Legende o njegovem življenju in fantastičnih junaštvih so se izredno bujno množile, posebno v dobi viteštva in križarskih vojen.

Svetega Jurija so začeli častiti najprej na Bližnjem vzhodu, v Egiptu, Etiopiji in Siriji. Iz Cipra in Gruzije se je njegovo čaščenje pozneje razširilo tudi v Rusijo in na Balkan ter po celotni Evropi. Od oxfordske sinode l. 1222 je Jurij zavetnik Anglije (Schauber 1995:175). V kmečkem življenju je Jurij spadal med najbolj pomembne svetnike. Njegov položaj v koledarju je bil na začetku pomladi, torej na točki, ki je delila leto na dve polovici: na pomladno, svetlo, plodno, odprto in na zimsko, temno, sterilno, zaprto. V cerkvenih krogih so se pojavljali poskusi, da bi Jurija umaknili iz koledarja in zgodbe o njegovem mučeništvu razglasili za apokrifne. Njegov god je 23. aprila, v severni Italiji in v oglejskem patriarhatu pa 24. aprila (Svetniki III). Dandanes je njegova zgodovinska podoba precej nezanesljiva.

Nekje v 11. stol. je nastala legenda o svetem Juriju, ki premaga zmaja in reši kraljevo hčer. Zapisana je, kot smo že omenili, v srednjeveški knjigi "Legenda aurea" in pripoveduje naslednje: svetega Jurija je zaneslo v mestece Cyrene, blizu katerega je bilo močvirje, v njem pa zmaj, ki je zahteval žrtev. Žreb je padel na kraljevo hčer. Dekle, oblečeno kot nevesta, se je odpravilo usodi naproti, tedaj pa je zmaja naskočil Jurij in ga prebodel s svojo sulico. Zmaja je privezal na dekličin pas in ga odpeljal v mesto. Meščanom je ponudil, da zmaja ubije, če bodo začeli verovati v Jezusa Kristusa in se bodo pokrstili. (Nebeški zavetniki 1996: 238).

V pričujočih pesmicah je ta osrednja zgodba krščanske legende o svetem Juriju očitna, čeprav je v obeh primerih podana na različen način. V Radmanovi pesmi je zgodba o vojščaku Juriju celo nekoliko pretirana in razširjena; na koncu pesem omenja še nekatere druge krščanske legende o svetem Juriju, npr. legendo o spreobrnitvi rimske cesarice Aleksandre. V belokranjski pesmi pa je krščanska legenda podana zelo skopo, skorajda bi lahko rekli, da zgolj tvori ogrodje, v katerem se sicer bohotijo starejši poganski elementi.

Tako je v Radmanovi verziji identiteta junaka, svetnika Jurija iz Kapadokije, podana že na začetku, takoj po opisu pomladi, precej natančno in poudarjeno:

“... Raduje se sva zemlja slovinska,
Kojano je majka od junakâ,
Jere Jurja vojevodu štuje,
Kojino je iz Kapadocije.
Buduć' Jure roda viteškoga,
On pogubi zmaja ognjenoga
U Libiji kod Širene grada,
Grad izbavi od velika jada...”

V belokranjski verziji pa se svetnik Jurij zelo skromno sam predstavi deklici:

“..Nisem ti ja neznani delija!
Neg' ja jesem svečeni Juraje.
Češ se z mojim krstom pokrstiti,
Hočeš moga Boga vjerovati,
Ja ču tebe zmaju otimati...”

Naslednje vrstice v belokranjski pesmici, ki se nanašajo na Jurijevo pripadnost krščanski veri in njenemu širjenju, zasledimo spet na koncu pesmice, ko svetnik Jurij odkloni kraljevo ponudbo, da bi prevzel kraljestvo in se oženil z deklico. Takole pravi:

“... Al' ja neču tega nijednega,
Neg' sakupi dosta duhovnikov,
Da mašuju maše za vse duše...”

V Radmanovi pesmi Jurij dosti bolj izrazito funkcionira kot svetnik in vojščak. Ob vrnitvi v mesto vpije:

“... Pokrsti se kralju od Širene,
I ostavi bogove himbene:
Poznaj kripost Boga velikoga
I privaru Akarona tvoga!
Plači grihe i čini pokoru,
Da ne padeš u nevolju goru:
Jer su tako hotila nebesa,
Da ti vidiš ovaka čudesa...”

V nadaljevanju Radmanove pesmi Jurij tudi odkloni svatbo:

“.. Neču tvoga dara nijednoga,
Veće hvali Boga velikoga,
Koji te je od zla uklonio
I paklenog zmaja izbavio:

I obori sve idole stare,
Tere gradi crkve i otare;
A ja idem od mista do mista
Pripovidat viru Isukrsta.
Paka Jure u Persiju ode,
Tere mnoge obrati narode!
I obrati gospoju kraljicu,
Aleksandru, rimsku cesaricu,
I dano mu biše od nebesa
Dila činit velikih čudesa.
Pak podnese mukâ vele dosta
I krv proli za svog Isukrsta.
Sveti Jure, na tvoje poštenje,
Isprosi nam od Boga proštenje!"

Sicer pa sta tipična krščanska motiva v obeh pesmicah svetnik in krst, v belokranjski varianti tudi maša in duhovniki. V Radmanovi pesmi, ki tako ali tako vsebuje celotno krščansko legendo, so krščanski elementi še grehi in pokore, cerkve ipd. To so elementi značilni za kršansko religijo, medtem ko jih arhaična religioznost ni poznala. Bojno kopje pa je značilen element krščanske ikonografije in dvomim da je moglo obstajati v mitski zgodbi.

V obeh pesmicah pa najdemo tudi motive in elemente, za katere ne moremo reči, da so krščanski.

IV. IDENTIFIKACIJA MITSKIH, ARHAIČNIH IN POGANSKIH ELEMENTOV V BELOKRANJSKI IN RADMANOVI PESMI TER NJUNA MEDSEBOJNA PRIMERJAVA

Mitska zgodba o Juriju nam pripoveduje o mladeniču, ki na svojem konju prihaja od daleč, iz dežele večne pomladi in dežele mrtvih, iz Velesove dežele *Vyrej* čez krvavo morje, skozi goro v ravno polje. Opremljen je z bridko sabljo, kunino kapo in junaškim pasom. Prinaša roso, zelenje, pomlad, rast in rodovitnost. Na koncu svoje poti pride pred vrata gromovnikovega dvora, da bi se oženil z njegovo hčerko Maro. Ta hieros gamos skupaj s konjskim žrtvovanjem zagotavljata plodnost in rast vegetacije. (Katičič 1989).

Eden od poudarkov mitske zgodbe o Juriju in tudi današnjih ljudskih običajev je na njegovi povezanosti s prihodom pomladi, saj je pomlad sinonim za rast, plodnost in vegetacijo. To je poudarjeno tudi v belokranjski in Radmanovi pesmi. Prva pravi:

"... Kaj če tebi Jurjev dan donesti?
Tihe rose, dubrave zelene;

U planini snegi prekopnijo,
I po šipku rožice procviču..."

V Radmanovi pesmi pa je pomlad označena takole:

"... Tebi nosi ugodne darove,
Tihe rose, zelene dubrave.
Žarko će te sunce ogrijati,
Po planinam snizi okopniti:
Procvast će ti cviće po poljanam,
U bostanu ružica rumena.
Prolitnje će ptice doletiti,
Po zelenoj gori propivati..."

V obeh pesmih je omenjena tudi rosa. Včasih je obstajalo verovanje, da je na Jurijev dan potrebno živino zgodaj gnati na pašo, zaradi zdravilnosti Jurijevske rose. Na dan svetega Jurija so se ruski kmetje zarana valjali po poljski rosi, da bi bili "močni in zdravi kakor Jurjeva rosa", naslednji dan pa začnejo s pomladansko setvijo. Ukrajinci so polivali na ta dan pastirje z vodo, da bi bile krave obilo molzne. Podobno analogijo Marolt opisuje tudi iz Srbije: srbske mladenke so se na *Durđev dan* valjale pred sončnim vzhodom po rosnih livadah, kajti ni boljšega za zdravje (Marolt 1936:26). Jurij je v mitski zgodbi tesno povezan z roso, saj ključ, ki odpira zemljo in ki ga on prinaša iz Velesovega sveta, iz podzemlja, odpira tudi roso in tako omogoča rast vegetacije (Katičić 1989).

Zmaj oziroma različne pošasti, s katerimi se junaki borijo, je izrazit mitski in arhaičen element. Za nas je pomembna razlika med zmajem v Radmanovi in zmajem v belokranjski pesmici o svetem Juriju. Radmanova pesem ga opisuje kot "zmaja ognjenoga" in "paklenog' zmaja". Tako ogenj kot pekel sta toposa krščanskega mitskega sveta. Belokranjska verzija pa ga opisuje kot "zmaja vodenoga" in "boga vodenoga". Vodni zmaj in vodni bog v belokranjski verziji nakazujeta zaradi povezave voda/bog na praslovanskega boga Velesa, boga mrtvih, ki prebiva za morjem. Sicer je Veles mitska opozicija Perunu, slovanskemu bogu gromovniku. Prvi vlada v podzemlju, drugi na nebu, prvi je bog mrtvih, drugi je bog živih.

Med belokranjsko in Radmanovo pesmijo je razlika tudi v tem, kako opišeta obveznosti, ki jih ima mesto do zmaja. Hrvaški zmaj zahteva junake ter deklice in ovce.

"... Tu duboko jezero bijaše,
Zmaj nemili u njem pribivaše,
Ter junake ždere oružane
I još dobre konje osedlane."

...

“Od strahote i nevolje ove
Grad joj daje mita i darove:
Na dan ovcu i mladu divojku,
Ne gledajuć ucviljenu majku.” (ibid).

Tudi iz belokranjske pesmice se da razbrati, da mora zmaj dobiti deklico in jagnje, vendar je to povedano na drugačen način:

“... Kralje nima sina nijednega,
Samo jedno čerčico jedino,
More je dat' zmaju za deseto.
Kad je šalje u 'no polje ravno:

...

Šetala se po 'nem polju ravnem
I za sabom jagnješče peljala.
Sestaj je je svečeni Juraje.
Još ji veli svečeni Juraje:
'Kaj se plačeš, lijepa devojka?'
'Ne pitaj me, neznani delija!
Moram čekat' zmaja vodenoga,
Ja ču biti njemu za deseto.”

V Radmanovi in belokranjski pesmi je ohranjena povezava med deklico, ovco in žrtvijo, vendar se v belokranjski pesmi kot inovacija glede na Radmanovo pesem pojavi še povezava z motivom desetine.

Povezavo med deklico in žrtvijo potrjuje arhaični motiv desetine oziroma desetništva. Dušan Ludvik, opirajoč se na zgodovinske dokaze o človeških žrtvah bogovom (za zmaja smo že rekli, da je bog Veles), meni, da so bile vsaj v najstarejši dobi določene človeške desetine. Prvotni, arhaični smisel desetine je, kot meni Ludvik, človeška žrtev bogu (Ludvik 1960). V belokranjski pesmici je kralj moral dati svojo hčerko bogu Velesu “za deseto”. V slovenskem ljudskem izročilu je ta arhaični moment ohranjen v priljubljenem motivu desetnice (vzpor. Ilovar 1998).

Omeniti moramo tudi besedno zvezo *ravno polje*, ki jo v belokranjski verziji najdemo dvakrat, v Radmanovi pesmi pa ni prisotna. Jurijeva pot je vedno čez krvavo morje, skozi goro, v ravno polje (Katičič 1989). Primere te poti najdemo v številnih jurijevskih pesmicah:

“Prošel je, prošel, pisani Vuzem,
Došel je, došel, Juraj zeleni,
Iz zelene gore u to ravno polje.” (Huzjak 1957:4).

Ali:

“Pisan Vuzem prošao, zelen Juraj došao,
Iza one gore, u to ravno polje.” (ibid:7).
In še bolj natančen opis poti:
“Prešal je, prešal, pisani Vazam,
Ovo je došel zeleni Juraj,
Izza loga zelenoga izza morja krvavoga.
donesal je, donesal, lakat dugu mladicu,
Donesal je, donesal, pedanj dugu travicu,
Po dalekom putu, po debelom gruču:
Do kolena blatci, do ramena vodica,
Po ravnom polju, na vranom konju.” (ibid:17).

Ravno polje, ki ga srečamo pri vsaki pripovedi o Jurijevem “hodu”, vsekakor spada v mitsko frazeologijo.

Pomemben mitski element je Jurijev konj. Katičić je namreč preko zgodbic, poročnih običajev in ugank prišel do identifikacije konja in Jurija. Neka hrvaška zgodbica govori o tem, da želi Jurij bogu zmaju namesto deklice dati svojega konja. Ta motiv pripelje do osrednje teme praslovanskega jurijevskega mita - do Jurijevega žrtvovanja oziroma kozmogonijske konjske žrtve, ki je tudi značilnost indoevropske religije (Katičić 1989). Oglejmo si primere:

“Duro ti se šeće
Po zelenom dvoru
Na bijelom konju.” (Huzjak 1957:21).

Naslednji primer, poleg že zgoraj naštetih, je tudi:

“Pisan Vazam prošal je,
Zelen Juraj došal je,
Iza luga zelenoga,
Iza mora crljenoga,
Po ‘nem ravnem polju,
Na zelenom konju.” (ibid:15)

V Radmanovi pesmi sta konj in Jurijev hod takole omenjana:

“... zmaj nemili jezero zamuti:
Strahovito iz jezera zvižđe,
U naglosti ter k divojci ide,
A pram njemu Jure vojevoda,
Ne uzmičuć junačkoga hoda,

Na zelenu konju dobru svomu,
Puštajući srebrne dizdume.”

Morebiti se je v tekst “ne uzmičući junačkoga hoda, na zelenom konju...” vtihotapila ravno ta mitska podoba kentavra, človeka-konja, kajti kako bo junak *hodil* na konju. Sicer pa, kot pravi Katičić, se na hrvaškem za konja belca lahko reče tudi *zeleni konj* ali *zelenko*.

Belokranjska verzija nič ne namiguje na kentavra, vsebuje pa v zvezi s konjem nek drug mitski element:

“Onda se je sprobudil junače,
Sedel se je na svoga konjička.
Zmaj je zašel iz vode tomutne,
Prevrgel ga svom mečem zelenim,
Konju ga je na rep navezao,
Nesel ga je kralju Širinskemu.”

Med mitske elemente lahko prištejemo tudi junakovo orožje. Belokranjska in Radmanova verzija se v tem sicer razlikujeta. V slovenski varianti ima Juij *meč zeleni*. V hrvaški varianti je sprva omenjeno *bojno kopje* (“bojnim kopjem zmaja udario”), kar je element krščanske ikonografije, toda malo kasneje naletimo tudi na *sabljo*:

“... Tada Jure sablju povadio,
ljutu zmaju glavu odsikao:
Kralj ga vodi u svoje dvorove,
Da mu dade velike darove...”

V belokranjski verziji to ni poudarjeno (samo: “Prevrgel ga svom mečem zelenim.”), pravitako ne v krščanski legendi. Katičić meni, da je za mitsko Jurijevo borbo z zmajem utrjena formula **set’i golvo* in da je ubijalec zmaja **golvosek*. Po tem se tudi jasno razlikuje od Gromovnika, ki ubija kačo s kamnitim orožjem po formuli *biti* ali arhaično **žeti*. (Katičić 1989(I):54). Primer tega najdemo v starejši jurijeviski pesmici iz Turopolja:

“Crna gora zeleni se,
Svaka majka žalosti se,
Za jedinu čerku svoju,
Kuju mora dat’ pozoju.
Kad se pozoj van pokaže,
Sveti Juraj k njemu jaše,
Iz korica mač izvleče,
Pa pozoju glavu seče.” (Huzjak 1957:18).

In še:

“Sveti Juraj koplje meče,
on pozoja strašno seče.” (ibid:19).

V mitski zgodbi o Juriju je osrednja tema svatba oziroma mitski hieros gamos. Jurij na poti iz podzemlja sreča Maro, Perunovo hčerko in svojo sestro. Med njima pride do incesta. To je izrazit arhaičen motiv, namenjen zagotavljanju plodnosti. V slovenski in hrvaški pesmi o Juriju, ki ubije zmaja in reši kraljevo hčer je možnost poroke Jurija s kraljevo hčerjo zgolj nakazana. Oče sicer ponuja Juriju svojo hčer in pol kraljestva, vendar svetnik Jurij to v obeh primerih odkloni. V belokranjski verziji namesto svatbe predlaga mašo, v Radmanovi pesmi pa se odloči, da bo šel še naprej po svetu pridigat krščansko vero.

V. AMBIVALENTNI SIMBOLI V BELOKRANJSKI IN RADMANOVI PESMI O SVETEM JURIJU IN ZMAJU

Na posamezne elemente mitov, religij, ljudskih pripovedk in pesmi lahko, ne glede na njihovo zgodovinsko resničnost ali neresničnost, gledamo kot na simbole. Alenka Goljevšček v svojem delu *Mit in slovenska ljudska pesem* pravi, da prav simbol kot izrazno sredstvo omogoča bogastvo izraza, postavljaajo se kot žarišče podob in njihovih čustvenih nabojev. “Simbol je tekoč, razpršen, kompleksen, sinkretičen in zaradi svoje sopomenskosti dobiva zmeraj nove izrazne vrednosti, ne da bi nove uničevale stare. Simbol zbira, evocira, osredotoča, analogično in polivalentno mnoštvo pomenov, ki se ne dajo zvesti na eno samo potezo ali en sam pomen.” (Goljevšček 1982:61).

Dejstvo je, da se na najmlajši, torej krščanski ravni slovanske religije mešajo poganski prototipi s krščanskimi liki, tako proizvajajoč fenomen “dvojne vere” (Gimbutas 1978:354). Tako tudi v analiziranih pesmicah najdemo kar nekaj simbolov, ki vsebujejo vsaj dva pomena, poganski in krščanski pomen.

Prvi tak simbol je kar sam Jurij. Po eni strani je to mitski Jurij ali Jarylo, imaginarna podoba, ki uteleša pomlad in s svojo mitsko dramo, katerega osrednji temi sta incest in žrtvovanje, omogoča plodnost ter ponovno oživitev narave. V svoji krščanski podobi je vitez, svetnik in mučenik, prinašalec nove vere, pogumni borec in junak. V mitski zgodbi je Jurij bog, v podobi mladeniča in konja, v krščanski legendi, ki ima pretenzije po zgodovinskosti, pa je Jurij človek, svetnik in vojščak.

Zmaj je v slovanski mitski strukturi vodni bog, torej podoba boga Velesa, boga smrti in onega sveta, pa tudi boga živine, bogastva in trgovine. V krščanstvu je zmaj simbol poganstva in zla.

Konj v jurijeviskih pesmicah lahko predstavlja Jurija, ki ima, kot smo že omenili, v mitski zgodbi podobo kentavra, v krščanski ikonografiji pa je konj znak viteštva.

Desetina, ki jo zasledimo v slovenski pesmi, je lahko srednjeveška dajatev desetine pridelka cerkvi in fevdalcu. Kot pravi Dušan Ludvik, pa je desetina obstajala tudi v predkrščanskih časih in je pomenila človeško žrtev bogovom.

Tudi jagnje ima lahko, kot smo videli, dvojni pomen. Lahko je arhaična obredna daritev, lahko pa je tudi krščanski simbol "jagnje božje".

VI. SKLEP

Primerjava obeh tekstov (belokranjskega in Radmanovega) odkriva vrsto istovetnih elementov. Ni dvoma, da belokranjska narodna pesem predstavlja ponarodelo verzijo Radmanove. Preseneča pa, da narodna pesem vsebuje veliko več starejših predkrščanskih prvin. To kaže, da so ljudski pevci, ki so si prilastili Radmanove umetne pesmi (gotovo iz ene izmed številnih izdaj Kačičevega *Razgovora ugodnoga naroda Slovinskega*), pri njeni prilagoditvi ljudskemu okusu in interesu črpali poetske motive iz starejšega ljudskega izročila ki nam je danes ohranjeno le v fragmentih.

Literatura

- BELAJ, Vitomir (1989): "Zeleni Juraj" u svetoj zemlji. V: *Studia Ethnologica* Vol. 1:65-78, Zagreb.
- BELAJ, Vitomir (1990): Hoditi-goniti. V: *Studia Ethnologica* Vol. 2:49-75, Zagreb.
- BELAJ, Vitomir (1998): *Hod kroz godinu*. Golden Marketing, Zagreb.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja - ZEČEVIĆ, Divna (1978): *Povijest hrvatske književnosti I: Usmena i pučka književnost*. Mladost, Zagreb.
- GIMBUTAS, Marija (1974): *The Slavs*. Thames and Hudson, New York.
- GOLJEVŠČEK, Alenka (1982): *Mit in slovenska ljudska pesem*. Slovenska matica, Ljubljana.
- HERCIGONJA, Eduard (1975): *Povijest hrvatske književnosti II: Srednjovjekovna književnost*. Mladost, Zagreb.
- HUZJAK, Višnja (1957): *Zeleni Juraj* (= Publikacije etnološkoga seminara 2). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- ILOVAR, Alenka (1998): Zgodba o "zlorabljenem" mitu desetega brata. V: *Rast* IX-2(56):165-170.
- KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija (1983): *Razgovor ugodni naroda slovinskega*. Split.
- KATIČIĆ, Radoslav (1989): Hoditi-roditi. Tragom tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti. V: *Studia Ethnologica* Vol. 1:45-63; Zagreb.
- KATIČIĆ, Radoslav (1990): Dalje o rekonstrukciji tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti. V: *Studia Ethnologica* Vol. 2:35-47; Zagreb.
- KATIČIĆ, Radoslav (1991): Dalje o rekonstrukciji tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti (II). V: *Studia Ethnologica* Vol. 3:35-41; Zagreb.
- LE GOFF, Jacques (1986): *Za drugačen srednji vek*. ŠKUC, Ljubljana.
- Leto svetnikov* II/1969. Uredila Miklavčič Maks in Dolenc Jože, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana.
- LUDVIK, Dušan (1960): Izvor desetništva. V: *Slovenski etnograf* XIII:79-90; Ljubljana.

MAROLT, France (1936): *Slovenske narodoslovne študije: Tri obredja iz Bele Krajine*. Glasbena matica, Ljubljana.

RAJAR, Breda - KALČIČ, Uroš (1996): *Nebeški zavetniki*. DZS, Ljubljana.

SCHAUBER, Vera, Schindler, Michael (1995): *Svetniki in godovni zavetniki*. MK, Ljubljana.

ŠAŠELJ, Ivan (1909): *Bisernice iz Belokranjskega narodnega izročila* I, II. Katoliško tiskarsko društvo, Ljubljana.

ŠTREKELJ, Ivan (1895-1898) in (1904-1907): *Slovenske narodne pesmi* I in III. Slovenska matica, Ljubljana.

VORCHRISTLICHE ELEMENTE IN EINEM WEISSKRAINISCHEN VOLKSLIED VOM HL. GEORG

Zusammenfassung

Der Vergleich zweier Lieder vom hl. Georg, das eine aus Weißkrain in Slowenien (aufgeschrieben in Adlešiči 1887) und das zweite aus der Feder des kroatischen Franziskanermönches P. Frane Radman, veröffentlicht 1726, zeigt eine Reihe gleicher Elemente auf. Es steht außer Zweifel, daß das Lied aus Weißkrain eine volkstümliche Bearbeitung des Liedes von Radman darstellt, welches offensichtlich einer der vielen Ausgaben des *Razgovor ugodni naroda Slovinskoga* von Andrija Kačić Miošić ihre Verbreitung zu verdanken hat. Es überrascht aber, daß das Volkslied manche eindeutige vorchristliche Motive aufweist, welche in der Vorlage nicht vorkommen oder aber christlich interpretiert sind.

Es wird gezeigt, wie in die christliche Heiligenlegende Motive aus dem Mythos vom urslawischen Vegetationsgott *Jarylo/Juraj* aufgenommen wurden.